

УДК 316.74:316

Резнік О. С., д-р соціол. наук, Інститут соціології НАН України

ТЕМАТИКА КАНДИДАТСЬКИХ І ДОКТОРСЬКИХ ДИСЕРТАЦІЙ ПО СОЦІОЛОГІЇ В УКРАЇНІ (1990–2013)

У статті проаналізована тематика кандидатських та докторських робіт із соціології в Україні за 1990–2013 рр. Емпіричні дані сформовані на підставі 597 авторефератів дисертацій, захищених за даний період. Тематика дисертацій зосереджена переважно на проблемах соціальних трансформацій в українському суспільстві. При аналізі бралися до уваги стать дисертанта, його науковий ступінь, дата та місце захисту.

Ключові слова: українська соціологія, тематика захищених дисертацій, науковий ступінь.

Ефективність виконання соціологією функцій виробництва, нагромадження, поширення та використання нових знань про суспільство – перманентна соціальна й наукова проблема, актуальна з моменту виникнення цієї науки. В Україні ця проблема набула особливої гостроти з огляду на необхідність наукового забезпечення соціального управління поточними процесами трансформації суспільства. Вітчизняні соціологи намагаються реагувати на актуальні соціально-політичні проблеми українського суспільства.

Становлення української соціології було зумовлене як науковими, так і суспільно-політичними й економічними чинниками. Українська соціологія після легітимації у статусі самостійної науки з початку 1990-х рр. розв'язує низку взаємозалежних нагальних наукових завдань:

- 1) уведення в науковий обіг вилученої або невідомої впродовж 70 років радянських ідеологічних упереджень світової та вітчизняної соціологічної класики;
- 2) розвиток нових теоретико-методологічних підвалин після відмови від монополії у цій царині ортодоксального марксизму (історичного матеріалізму);
- 3) досягнення рівня світових стандартів у використанні методів і методик емпіричних соціологічних досліджень;
- 4) долучення до загальносвітового процесу розбудови соціологічної теорії через реалізацію теоретико-пізнавальної функції – розгортання фундаментальних досліджень суспільства, що трансформується;
- 5) реалізація прикладної функції соціології, тобто її реагування на поточні запити й актуальні соціальні проблеми суспільства.

Одна з ознак розвитку української соціології – зростання кількості науковців. Оскільки вагомим виявом причетності науковця до певної науково-фахової спільноти є виконана ним кваліфікаційна дисертаційна робота, для аналізу тенденцій приросту наукового добробуту необхідний розгляд тематики захищених кандидатських і докторських дисертацій. Вибір теми дисертантом обумовлюється не лише нагальними соціальними проблемами, наявними в суспільстві, але й науковими інтересами самого пошукувача та його наукового керівника. Цілком зрозуміло, що така «кон'юнктура» спонукає соціологів-початківців працювати над проблематикою, яка може не охоплювати їхніх власних бачень в актуальності проблем в українській соціології. Натомість захист докторських дисертацій як більш «автономних» продуктів наукової думки втілюється в приріст нових знань про сучасне українське суспільство, розроблення теоретичних, методологічних і методичних підвалин пізнання цього феномену. Часто вибір теми дисертації відображає певний статус людини, зокрема стать

індивіда, коли проблематика наукових інтересів переплітається з гендерними перевагами та поглядами на життя.

З іншого боку, існує думка, що тематика соціальних наук обумовлена певною мірою не стільки власне «внутрішнім ринком» наукової продукції, стільки зовнішніми вимогами розвитку суспільства, зокрема, політичного [1, с. 558]. Зрозуміло, що суспільні виклики у 1990-х та 2000-х рр. є різними. Це часто накладає відбиток на бажання дисертантів негайно їх осягнути. До того ж розвиток соціологічної освіти в Україні та обсяги залучення до наукового обігу нових закордонних знань актуалізують чи нівелюють певну проблематику. Іншим зовнішнім чинником стало місцезнаходження та організаційна прив'язаність спеціалізованої вченої ради. Адже вибір дисертантом спецради для захисту в навчальному закладі та науковій установі, в столиці чи провінції, в регіональному розподілі створює ті виміри, в яких диференціюються наукові інтереси, принциповість і професіоналізм науковців. Це також впливає на вибір тематики дисертаційного дослідження.

Отже, метою цієї статті є визначення відповіді на запитання: «Що найбільше зумовлює вибір тематики наукових пошуків українських дисертантів – динаміка соціальних змін і вплив локальної соціологічної спільноти чи гендерні переваги і ступеневі (кандидат/доктор наук) домагання?». Реалізація мети втілюється у короткий тематичний огляд та первинну класифікацію дисертацій в галузі соціології, які були захищені в Україні з 1990 р. по липень 2013 р. Остання дата пов'язана з тим, що з цим періодом завершуються захисти за «старими» правилами ВАК (ДАК) і ускладнюються вимоги щодо захистів у наступні роки.

Опис даних. Емпіричну базу аналізу становить вибірка авторефератів дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидатів і докторів соціологічних наук, які були оприлюднені з 1990 р. по липень 2013 р. (до початку дії нової нормативної бази щодо захисту дисертацій в Україні). Вибірку складають передусім усі автореферати, що наявні у бібліотеці Інституту соціології НАН України, Національній бібліотеці України ім. В.І. Вернадського, Національній парламентській бібліотеці України та Науковій бібліотеці ім. М. Максимовича Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Також комплектування вибірки авторефератами здійснене згідно із: списками захищених кандидатських і докторських дисертацій із соціології, оприлюднених у перших номерах журналу «Соціологія: теорія, методи, маркетинг», починаючи з 1998 р.* [2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 13; 14; 15; 16; 17]. Автореферати, оприлюднені здобувачами наукових ступенів у 2013 р., включені до вибірки на підставі інформації про засідання та рішення Атестаційної колегії щодо присудження наукових ступенів у 2013 р., наявної на сайті Міністерства освіти і науки України. Збирання інформації про захищені дисертації та комплектування вибірки авторефератів здійснювалися протягом листопада – грудня 2013 р. Станом на цей час було сформовано вибірку з 597 авторефератів.

Природно, не всі автореферати дисертацій на здобуття наукових ступенів із соціології потрапили до цієї вибірки. Не виключено, що певна їх кількість не була виявлена через різні обставини. Зокрема, як свідчать документи ВАК України, в нашій країні були можливі захисти дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата і доктора соціологічних наук та їх присудження й поза межами напряму «Соціологічні науки». Зокрема, дисертанти могли здобувати наукові ступені кандидата і доктора соціологічних наук та розраховувати на їх присудження у межах галузей наук: а) шифр 09 – «Філософські науки» за спеціальностями: 09.00.07 – етика; 09.00.08 – естетика; 09.00.11 – релігієзнавство; б) шифр 21 – «Національна безпека» за спеціальностями: 21.01.01 – основи національної безпеки держави; 21.07.02 – розвідувальна діяльність органів державної безпеки; в) шифр 23 – «Політичні науки» за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси [18, с. 13, 17–18]. Утім, було виявлено у відкритому

* У першому номері цього журналу за 1998 р. був оприлюднений список дисертацій, захищених упродовж 1990–1997 рр., а в перших номерах за 1999–2013 рр. – списки дисертацій, захищених у попередньому році.

доступі та внесено до вибірки лише один автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата з соціологічних наук за спеціальністю «релігієзнавство».

На основі авторефератів фіксувалася інформація про статтю здобувача, науковий ступінь, що його здобував дисертант, спеціальність дисертації, місце її виконання, наукового керівника (консультанта) здобувача, науковий ступінь наукового керівника (консультанта), провідну установу (до 2007 р.), рік та місце запланованого захисту дисертації, тематичний розподіл захищених робіт.

Методика дослідження. Основні труднощі текстового аналізу тематики соціальних і гуманітарних наук зумовлюються багатогранністю об'єкта та предмета дослідження. З аналогічною проблемою стикається бібліограф-систематизатор, який при надходженні певного документа чи твору зобов'язаний віднести його до одного з розділів публікаційного потоку. Зазвичай він керується основним критерієм – заголовком твору. Водночас певний твір можна віднести до кількох розділів. Подібна настанова була застосована і в даному випадку.

Як показники тематичного розподілу захищених дисертацій використовувалися ті, які традиційно позначають зміст соціологічного знання у найбільш поширених підручниках із соціології. Структура інструментарію (анкети) містила тематичні блоки індикаторів соціологічної проблематики, яку охоплювала тема дисертаційного дослідження:

- історія та теорія соціології;
- методологія та методи досліджень;
- культура (цінності, норми, символи, мова, ідеологія) та релігія;
- масова свідомість і громадська думка;
- соціалізація та особистість;
- соціальна поведінка (активність, дії, практики) та соціальна взаємодія;
- соціальні групи, колективна поведінка та соціальні рухи;
- соціальні організації та управління;
- соціальні процеси та конфлікти;
- масова комунікація;
- шлюб, сім'я та особисте життя;
- освіта та наука;
- економіка та праця;
- держава та політика;
- стратифікація та класова структура;
- гендер і сексуальність;
- раса та етнічність;
- вік;
- поселенські спільноти та урбанізм;
- здоров'я, дозвілля та спорт;
- девіантність і соціальний контроль;
- макросоціальні зміни і типи суспільств;
- глобалізація, довкілля й екологічні проблеми.

Процедура позначення полягала в тому, що об'єкт і предмет дослідження кожного дисертаційного дослідження класифікувався за поданим переліком тематичних блоків. Варто зазначити, одна й та сама робота могла бути віднесена до різних тематичних блоків, оскільки в її назві, об'єкті та предметі дослідження фігурують декілька змістовних понять і концептів. Тому сума позначень понять і концептів, які розподілені за тематичними блоками, є набагато більшою, ніж кількість аналізованих дисертацій. Для порівняння тематичного розподілу захищених дисертацій за певною ознакою слід орієнтуватися на відсоткові значення, оскільки порівняння абсолютних значень у різних підвбірках є некоректним.

Отримані результати та спроба їх інтерпретації. Тематичний розподіл захищених дисертацій за 1990–2013 рр. свідчить про зосередження наукових інтересів українських соціологів на темах, які відображають хід соціальних перетворень у перехідному суспільстві (табл. 1). У більшості захищених дисертаційних робіт відображена тематика культури та релігії (35,2%), макросоціальних змін і типів суспільств (30,9%), соціальних процесів і конфліктів (29,9%), економіки та праці (23,5%), соціальної поведінки та соціальної взаємодії (22,5%), історії та теорії соціології (21%). Перелік цієї тематики в цілому охоплює ті основні ракурси, які найвиразніше показують усі трансформаційні перипетії розвитку українського суспільства. Саме макросоціальні зміни та зрушення в ідеології, нормах і цінностях перехідного суспільства поклали початок соціальним процесам подвійної інституціоналізації (концепція Є. Головахи та Н. Паніної). Це відобразилося на соціальній поведінці в розрізі соціальних конфліктів, зокрема в економіці та трудових відносинах. Усі ці виклики потребували не тільки теоретико-прикладних розвідок за перерахованими вище вимірами соціальних трансформацій, але й залучення загальнотеоретичних розробок як західних соціологів, так і вітчизняних.

Таблиця 1

Тематичний розподіл захищених кандидатських і докторських дисертацій із соціології, 1990–2013 рр.

Тематика	п	%
Історія та теорія соціології	125	21,0
Методологія та методи досліджень	51	8,6
Культура та релігія	210	35,2
Масова свідомість і громадська думка	51	8,6
Соціалізація та особистість	65	10,9
Соціальна поведінка та соціальна взаємодія	134	22,5
Соціальні групи, колективна поведінка та соціальні рухи	79	13,3
Соціальні організації та управління	83	13,9
Соціальні процеси та конфлікти	178	29,9
Масова комунікація	50	8,4
Шлюб, сім'я та особисте життя	18	3,0
Освіта та наука	94	15,8
Економіка та праця	140	23,5
Держава та політика	104	17,4
Стратифікація та класова структура	59	9,9
Гендер і сексуальність	22	3,7
Раса та етнічність	26	4,4
Вік	74	12,4
Поселенські спільноти та урбанізм	43	7,2
Здоров'я, дозвілля та спорт	31	5,2
Девіантність і соціальний контроль	31	5,2
Макросоціальні зміни та типи суспільств	184	30,9
Глобалізація, довкілля та екологічні проблеми	20	3,4

Якщо розбити загальний період (з 1990 р. по 2013 р.) на 4–5-річні періоди, то можна побачити двадцятичотирирічну динаміку проблематики, яка відображена в докторських і кандидатських дисертаціях у відсотковому вимірі (табл. 2). Цікаво, що основні зміни позначили теми, які відображені у більшості захищених дисертаційних роботах.

Зокрема, у перше десятиліття XXI ст. порівняно з 1990-и рр. зросла кількість робіт, у яких досліджувалася тематика історії та теорії соціології. Починаючи з 2000 р. простежується тенденція зростання числа робіт з тематикою стосовно культури та релігії; соціальних процесів і конфліктів; освіти та науки. Натомість до тематики, яка була популярна в 1990-х рр. і згодом стала менш поширеною, слід віднести проблематику соціалізації й особистості, економіки та праці. Власне, така послідовність реагування відображає зміст суспільних перетворень і слугує ілюстрацією наукової рефлексії українських соціологів. Спочатку відбулися зміни в економіці та трудових відносинах, що проявилось на особистісних адаптаційних ресурсах та проблемах соціалізації за нових умов. Далі соціологи реагували на зміни ціннісно-нормативної та інституціональної систем, наслідком яких стало зростання соціальної напруженості та конфліктів.

Таблиця 2

Динаміка тематичного розподілу захищених дисертацій із соціології

Спеціальність	1990–1995		1996–2000		2001–2005		2006–2010		2011–2013	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Історія та теорія соціології	22	28,2	19	21,6	28	21,5	36	19,3	20	17,7
Методологія та методи досліджень	12	15,4	6	6,8	11	8,5	10	5,3	12	10,6
Культура та релігія	17	21,8	17	19,3	33	25,4	93	49,7	50	44,2
Масова свідомість і громадська думка	11	14,1	4	4,5	15	11,5	14	7,5	7	6,2
Соціалізація та особистість	17	21,8	12	13,6	7	5,4	17	9,1	12	10,6
Соціальна поведінка та соціальна взаємодія	18	23,1	17	19,3	29	22,3	43	23,0	27	23,9
Соціальні групи, колективна поведінка та соціальні рухи	10	12,8	6	6,8	19	14,6	28	15,0	16	14,2
Соціальні організації та управління	8	10,3	13	14,8	23	17,7	20	10,7	19	16,8
Соціальні процеси та конфлікти	8	10,3	22	25,0	42	32,3	56	29,9	50	44,2
Масова комунікація	1	1,3	4	4,5	7	5,4	29	15,5	9	8,0
Шлюб, сім'я та особисте життя	1	1,3	4	4,5	3	2,3	5	2,7	5	4,4
Освіта та наука	10	12,8	9	10,2	19	14,6	35	18,7	21	18,6
Економіка та праця	27	34,6	28	31,8	15	11,5	46	24,6	24	21,2
Держава та політика	10	12,8	13	14,8	26	20,0	30	16,0	25	22,1
Стратифікація та класова структура	6	7,7	5	5,7	11	8,5	22	11,8	15	13,3
Гендер і сексуальність	1	1,3	1	1,1	6	4,6	9	4,8	5	4,4
Раса та етнічність	3	3,8	4	4,5	4	3,1	10	5,3	5	4,4
Вік	13	16,7	8	9,1	13	10,0	22	11,8	18	15,9
Поселенські спільноти та урбанізм	1	1,3	11	12,5	12	9,2	12	6,4	7	6,2
Здоров'я, дозвілля та спорт	2	2,6	0	0,0	4	3,1	13	7,0	12	10,6
Девіантність і соціальний контроль	2	2,6	3	3,4	10	7,7	6	3,2	10	8,8
Макросоціальні зміни та типи суспільств	22	28,2	34	38,6	43	33,1	47	25,1	38	33,6
Глобалізація, довкілля та екологічні проблеми	1	1,3	1	1,1	7	5,4	6	3,2	5	4,4

Серед здобувачів учених ступенів у галузі соціологічних наук, які оприлюднювали автореферати своїх дисертацій упродовж 1990–2013 рр., нараховується 215 (36,0%) чоловіків і 382 (64,0%) жінки. Тематичний розподіл захищених дисертацій із соціології за статеву належністю пошукувачів виявив як спільні, так і відмінні наукові інтереси (табл. 3). Серед

дисертацій, захищених чоловіками, найбільш поширеною стала тематика макросоціальних змін і типів суспільств (36,6%), культури та релігії (30,7%), соціальних процесів і конфліктів (28,9%), історії та теорії соціології (28,8%), економіки та праці (23,3%), держави та політики (22,8%), соціальної поведінки та соціальної взаємодії (20,9%), соціальних організацій і управління (17,2%). Серед дисертацій, захищених жінками, найбільш поширеною стала тематика культури та релігії (37,7%), соціальних процесів і конфліктів (29,8%), макросоціальних змін і типів суспільств (27,7%), економіки та праці (23,6%), соціальної поведінки та соціальної взаємодії (23,3%), освіти та науки (19,1%), історії та теорії соціології (16,5%), віку (15,7%).

Таблиця 3

Тематичний розподіл захищених дисертацій із соціології за статтю

Спеціальність	Чоловіки		Жінки	
	п	%	п	%
Історія та теорія соціології	62	28,8	63	16,5
Методологія та методи досліджень	15	7,0	36	9,4
Культура та релігія	66	30,7	144	37,7
Масова свідомість і громадська думка	16	7,4	35	9,2
Соціалізація та особистість	22	10,2	43	11,3
Соціальна поведінка та соціальна взаємодія	45	20,9	89	23,3
Соціальні групи, колективна поведінка та соціальні рухи	25	11,6	54	14,1
Соціальні організації та управління	37	17,2	46	12,0
Соціальні процеси та конфлікти	64	29,8	114	29,8
Масова комунікація	14	6,5	36	9,4
Шлюб, сім'я та особисте життя	6	2,8	12	3,1
Освіта та наука	21	9,8	73	19,1
Економіка та праця	50	23,3	90	23,6
Держава та політика	49	22,8	55	14,4
Стратифікація та класова структура	22	10,2	37	9,7
Гендер і сексуальність	3	1,4	19	5,0
Раса та етнічність	9	4,2	17	4,5
Вік	14	6,5	60	15,7
Поселенські спільноти та урбанізм	10	4,7	33	8,6
Здоров'я, дозвілля та спорт	7	3,3	24	6,3
Девіантність і соціальний контроль	13	6,0	18	4,7
Макросоціальні зміни та типи суспільств	78	36,3	106	27,7
Глобалізація, довкілля та екологічні проблеми	9	4,2	11	2,9

Таким чином, основні відмінності полягають у тому, що наукові інтереси чоловіків зосереджені на проблематиці історії та теорії соціології, соціальних організацій і управління, держави та політики, макросоціальних змін і типів суспільств. Натомість наукові інтереси жінок поширюються переважно на тематику культури та релігії, соціальної поведінки та соціальної взаємодії, віку. Власне, такі відмінності не є несподіваними. Так, багаторічні дослідження на Заході виявили, що чоловічий мозок дозволяє з легкістю оперувати формами та теоремами, натомість жіночий краще пристосований для сприйняття інформації. Чоловіків займають конкретні речі, жінок – відносини між людьми. Якщо жінки віддають перевагу сфері моралі, здоров'я, освіти тощо, то чоловіки – економіці, плануванню або бізнесу [19].

В Україні впродовж 1990–2013 рр. 502 (84,1%) дисертанти домоглися присудження вченого ступеня кандидата соціологічних наук, а 95 (15,9%) – здобули вчений ступінь доктора соціологічних наук. Тематика соціологічних досліджень, особливо тих, які в результаті оприлюднення втілюються у статусні ступені дослідників – ступінь кандидата чи доктора наук, зумовлюється різними чинниками наукового продукування. Утім, порівняння тематичного розподілу захищених дисертацій із соціології за науковим ступенем виявили, що пошукувачі кандидатського та докторського ступенів загалом мають близькі наукові інтереси (табл. 4).

Таблиця 4

Тематичний розподіл захищених дисертацій із соціології за науковим ступенем

Тематика	Кандидатські		Докторські	
	п	%	п	%
Історія та теорія соціології	89	17,7	36	37,9
Методологія та методи досліджень	42	8,4	9	9,5
Культура та релігія	178	35,5	32	33,7
Масова свідомість і громадська думка	43	8,6	8	8,4
Соціалізація та особистість	58	11,6	7	7,4
Соціальна поведінка та соціальна взаємодія	111	22,1	23	24,2
Соціальні групи, колективна поведінка та соціальні рухи	70	13,9	9	9,5
Соціальні організації та управління	68	13,5	15	15,8
Соціальні процеси та конфлікти	152	30,3	26	27,4
Масова комунікація	44	8,8	6	6,3
Шлюб, сім'я та особисте життя	17	3,4	1	1,1
Освіта та наука	80	15,9	14	14,7
Економіка та праця	114	22,7	26	27,4
Держава та політика	90	17,9	14	14,7
Стратифікація та класова структура	49	9,8	10	10,5
Гендер і сексуальність	22	4,4	0	0,0
Раса та етнічність	20	4,0	6	6,3
Вік	68	13,5	6	6,3
Поселенські спільноти та урбанізм	39	7,8	4	4,2
Здоров'я, дозволя та спорт	26	5,2	5	5,3
Девіантність і соціальний контроль	29	5,8	2	2,1
Макросоціальні зміни та типи суспільств	142	28,3	42	44,2
Глобалізація, довкілля та екологічні проблеми	14	2,8	6	6,3

Якщо взяти тематику кандидатських дисертацій, захищених протягом зазначеного періоду, то найбільш поширеною стала проблематика культури та релігії (35,5%), соціальних процесів і конфліктів (30,3%), макросоціальних змін і типів суспільств (28,3%), економіки та праці (22,7%), соціальної поведінки та соціальної взаємодії (22,1%). Проблематика докторських дисертацій охоплює тематику макросоціальних змін і типів суспільств (44,2%), історії та теорії соціології (37,9%), культури та релігії (33,7%), соціальних процесів і конфліктів (30,3%), економіки та праці (27,4%), соціальної поведінки та соціальної взаємодії (27,4%), соціальної поведінки та соціальної взаємодії (24,2%). Отже, особливою ознакою вибірки докторських дисертацій є домінуючий статус проблематики макросоціальних змін і типів суспільств

і історії та теорії соціології, що не є дивним, оскільки вимоги до написання докторської дисертації часто вимагають макросоціологічної концептуалізації соціальних феноменів у перехідному суспільстві. Натомість написання кандидатської дисертації дозволяє зосередитись на науковій проблемі, яка охоплює конкретну галузь чи феномен.

Якщо взяти до уваги місце захисту дисертацій, то чільними за кількістю здійснених публічних захистів наукових робіт є спеціалізовані вчені ради в столичному Інституті соціології НАН України (180 робіт) та Харківському національному університеті ім. В. Каразіна (179 робіт). У 1,8 раза менша кількість захистів на спеціалізованій вченій раді Київського національного університету ім. Тараса Шевченка (104 роботи). Ще менш численними є захисти на спеціалізованих вчених радах Запорізького класичного приватного університету (66 робіт) та Харківського національного університету внутрішніх справ (56 робіт). Найменша й однакова кількість захистів зафіксована за спеціалізованими вченими радами Донецького державного університету управління (5 робіт) та столичного Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова (5 робіт).

Зважаючи на мізерну кількість захищених робіт спецрадами двох останніх установ, у розгляді тематичного розподілу захищених дисертацій із соціології за місцем захисту, ми аналізували проблематику у п'яти перших установах (табл. 5). У роботах, захищених на спеціалізованій вченій раді в Інституті соціології НАН України (м. Київ), найбільш поширеною стала тематика макросоціальних змін і типів суспільств (31,7), економіки та праці (31,1%), культури та релігії (29,4%), історії та теорії соціології (27%), соціальних процесів і конфліктів (26,7%), соціальної поведінки та соціальної взаємодії (21,7%).

Таблиця 5

Тематичний розподіл захищених дисертацій із соціології за місцем захисту

Спеціальність	ІС НАН України		ХНУ ім. В.Н. Каразіна		КНУ ім. Тараса Шевченка		ХНУВС		ЗКПУ	
	п	%	п	%	п	%	п	%	п	%
Історія та теорія соціології	49	27,2	36	20,1	29	27,9	0	0,0	9	13,6
Методологія та методи досліджень	17	9,4	10	5,6	20	19,2	1	1,8	3	4,5
Культура та релігія	53	29,4	77	43,0	30	28,8	11	19,6	31	47,0
Масова свідомість і громадська думка	15	8,3	20	11,2	6	5,8	2	3,6	5	7,6
Соціалізація та особистість	24	13,3	18	10,1	5	4,8	5	8,9	10	15,2
Соціальна поведінка та соціальна взаємодія	39	21,7	41	22,9	19	18,3	13	23,2	17	25,8
Соціальні групи, колективна поведінка та соціальні рухи	14	7,8	30	16,8	12	11,5	9	16,1	13	19,7
Соціальні організації та управління	15	8,3	29	16,2	12	11,5	17	30,4	10	15,2
Соціальні процеси та конфлікти	48	26,7	63	35,2	22	21,2	18	32,1	24	36,4
Масова комунікація	10	5,6	21	11,7	11	10,6	3	5,4	4	6,1
Шлюб, сім'я та особисте життя	7	3,9	3	1,7	2	1,9	4	7,1	2	3,0
Освіта та наука	6	3,3	42	23,5	16	15,4	18	32,1	11	16,7
Економіка та праця	56	31,1	43	24,0	12	11,5	13	23,2	16	24,2
Держава та політика	31	17,2	25	14,0	16	15,4	15	26,8	13	19,7

Спеціальність	ІС НАН України		ХНУ ім. В.Н. Каразіна		КНУ ім. Тараса Шевченка		ХНУВС		ЗКПУ	
	п	%	п	%	п	%	п	%	п	%
Стратифікація та класова структура	20	11,1	10	5,6	17	16,3	6	10,7	5	7,6
Гендер і сексуальність	4	2,2	6	3,4	7	6,7	3	5,4	2	3,0
Раса та етнічність	7	3,9	5	2,8	8	7,7	2	3,6	3	4,5
Вік	20	11,1	22	12,3	9	8,7	12	21,4	9	13,6
Поселенські спільноти та урбанізм	12	6,7	15	8,4	6	5,8	2	3,6	7	10,6
Здоров'я, дозвілля та спорт	7	3,9	8	4,5	4	3,8	3	5,4	9	13,6
Девіантність і соціальний контроль	7	3,9	6	3,4	2	1,9	10	17,9	6	9,1
Макросоціальні зміни та типи суспільств	57	31,7	61	34,1	31	29,8	16	28,6	14	21,2
Глобалізація, довкілля та екологічні проблеми	9	5,0	5	2,8	3	2,9	1	1,8	2	3,0

У дисертаціях, захищених на спеціалізованій вченій раді в Харківському національному університеті ім. В. Каразіна, найбільш поширеною стала тематика культури і релігії (43%), соціальних процесів і конфліктів (35,2%), макросоціальних змін і типів суспільств (34,1%), освіти та науки (23,5%), соціальної поведінки та соціальної взаємодії (22,9%), історії та теорії соціології (20,1%).

У роботах, захищених на спеціалізованій вченій раді в Київському національному університеті ім. Тараса Шевченка, найбільш популярною стала проблематика макросоціальних змін і типів суспільств (29,8%), культури та релігії (28,8%), історії та теорії соціології (27,9%), соціальних процесів і конфліктів (21,2%), методології та методів досліджень (19,2%). Треба відзначити, що тематика методології та методів досліджень виокремлює спецраду КНУ ім. Тараса Шевченка як основне місце захисту таких робіт.

Тематика дисертацій, захищених на спеціалізованій вченій раді Харківського національного університету внутрішніх справ, найбільше охоплювала проблематику соціальних процесів і конфліктів (32,1%), освіти та науки (32,1%), соціальних організацій і управління (30,4%), держави та політики (26,8%), соціальної поведінки та соціальної взаємодії (23,2%), економіки та праці (23,2%), а також віку (21,4%). Однак особливість спецради Харківського НУВС полягає в тому, що вона виявилася основним місцем захисту робіт з тематики девіантності та соціального контролю (17,9%).

У дисертаційних дослідженнях, захищених на спеціалізованій вченій раді Запорізького класичного приватного університету, найбільш поширеною стала тематика культури та релігії (47%), соціальних процесів і конфліктів (36,4%), соціальної поведінки та соціальної взаємодії (25,8%), економіки та праці (24,2%), макросоціальних змін і типів суспільств (21,2%).

Висновки. Розвиток української соціології пов'язаний із складними трансформаційними процесами, які переживає саме українське суспільство. У розвитку теоретико-методологічного підґрунтя української соціології спостерігається світоглядна толерантність, прагнення використовувати весь спектр дослідницьких підходів. Особливості її становлення були зумовлені як науковими, так і суспільно-політичними й економічними чинниками. Про це

свідчить те, що вибір тематики наукових пошуків українських дисертантів зумовлений як динамікою соціальних змін і впливом локальної соціологічної спільноти, так і гендерними перевагами та ступеневими (кандидат/доктор наук) домаганнями.

Вітчизняні соціологи доволі ефективно реагують на окремі поточні актуальні проблеми українського суспільства: у більшості захищених дисертаційних робіт відображена тематика культури та релігії, макросоціальних змін і типів суспільств, соціальних процесів і конфліктів, економіки та праці, соціальної поведінки та соціальної взаємодії, історії та теорії соціології. Водночас динаміка тематичного розподілу захищених дисертацій із соціології свідчить про те, що відмінності суспільних трансформацій в українському суспільстві у 1990-х та 2000-х рр. втілилися у зміни проблематики захищених дисертацій у ці періоди. Це свідчить, що українське суспільство є економічним, політичним та соціокультурним – унікальний об'єкт ексклюзивної теоретичної рефлексії, а отже, існує емпірична передумова можливого теоретичного внеску соціологів України у світовий науковий доробок.

Якщо написання кандидатської дисертації дозволяє зосередитись на науковій проблемі, яка охоплює конкретну галузь чи феномен, то відмінною ознакою докторських дисертацій є зосередження на проблематиці макросоціальних змін і типів суспільств, а також історії та теорії соціології. Наукові інтереси чоловіків-соціологів зосереджені на проблематиці історії та теорії соціології, соціальних організацій і управління, держави та політики, макросоціальних змін і типів суспільств, натомість наукові інтереси жінок-соціологів поширюються переважно на тематику культури та релігії, соціальної поведінки та соціальної взаємодії, віку.

Спільним для всіх спеціалізованих вчених рад, де захищаються дисертації із соціології в Україні, є перелік тематики, яка відображає трансформаційні процеси в українському суспільстві. Різною є пріоритетність певної проблематики, яка кількісно не надто вирізняється серед інших тем, захищених на цій спецраді, однак виокремлює її з-поміж інших спецрад. Зокрема, серед захищених дисертацій на спецраді Інституту соціології НАН України помітним є переважання тематики економіки та праці. Спецради Харківського національного університету ім. В. Каразіна та Запорізького класичного приватного університету вирізняються захистами робіт за тематикою культури та релігії, соціальних процесів і конфліктів. Особливістю захистів спецради Київського національного університету ім. Тараса Шевченка є тематика методології та методів досліджень. Натомість специфікою спецради Харківського національного університету внутрішніх справ є дисертаційні роботи, в яких розглядається проблематика соціальних організацій і управління, девіантності та соціального контролю. Крім цього, більш виражений науковий інтерес до вивчення проблем освіти серед пошукувачів, які захищали дисертації на спецрадах університетів, а не в науковій установі, зумовлений тим, що самі дисертанти пов'язані з освітніми організаціями, які впливають на наукові запити.

Список використаних джерел

1. Мусиездов А.А. Украинская постсоветская социология как институционализируемая деятельность / А.А. Мусиездов // Проблеми розвитку соціологічної теорії. Трансформація соціальних інститутів та інституціональної структури суспільства : наук. доповіді і повідомлення III Всеукраїнської соціол. конф. / САУ, ІС НАНУ. К., 2003. С. 557–560.
2. ВАК України інформує... // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 1998. – № 1. – С. 274–278.
3. ВАК України інформує... // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 1999. – № 1. – С. 218.
4. ВАК України інформує... // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2000. – № 1. – С. 189–190.

5. ВАК України інформує... // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2001. – № 1. – С. 194–195.
6. ВАК України інформує... // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2002. – № 1. – С. 217–218.
7. ВАК України інформує... // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2003. – № 1. – С. 196–197.
8. ВАК України інформує... // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2004. – № 1. – С. 190–191.
9. ВАК України інформує... // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2005. – № 1. – С. 207–208.
10. ВАК України інформує... // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2006. – № 1. – С. 208–210.
11. ВАК України інформує... // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2007. – № 1. – С. 201–202.
12. ВАК України інформує... // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2008. – № 1. – С. 244–246.
13. ВАК України інформує... // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2009. – № 1. – С. 204–206.
14. ВАК України інформує... // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2010. – № 1. – С. 216–218.
15. ВАК України інформує... // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2011. – № 1. – С. 175–178.
16. ВАК України інформує... // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2012. – № 1. – С. 181–183.
17. ВАК України інформує... // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2013. – № 1. – С. 182–184.
18. Перелік спеціальностей, за якими проводяться захист дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата наук і доктора наук, присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань (затверджений наказом Вищої атестаційної комісії України від 23.06.2005 р. № 377) // Бюлетень Вищої атестаційної комісії України. – 2005. – № 9. – С. 3–18.
19. *Moir A.* Brain sex: the difference between men and woman / A. Moir, D. Jessel. – New York : Delta; Reissue edition, 1992. – 256 p.

References

1. *Musiezdov A.A.* Ukrainskaya postsovetskaya sotsiologiya kak institutsionalizirovannaya deyatel'nost' [Ukrainian post-Soviet sociology as an institutionalized activity]. Problemy rozvytku sotsiologichnoi teorii. Transformatsiya sotsial'nykh instytutiv ta instyutsional'noi struktury suspil'stva: naukovi dopovidi i povidomlennya III Vseukrains'koi sotsiologichnoi konferentsii [Development problems of the sociological theory. Transformation of social institutions and institutional structure of society: scien. reports and messages of the 3rd All-Ukraine sociological conf.]. Sociological Association of Ukraine, Institute of sociology National Academy of Sciences of Ukraine, Kiev, 2003, pp. 557–560 [in Russian]
2. ВАК України інформує [HAC of Ukraine informs ...]. Sotsiologiya: teoriya, metody, marketing – Sociology: theory, methods, marketing, 1998, № 1, pp. 274–278 [in Ukrainian]
3. ВАК України інформує [HAC of Ukraine informs ...]. Sotsiologiya: teoriya, metody, marketing – Sociology: theory, methods, marketing, 1999, № 1, pp. 218 [in Ukrainian]
4. ВАК України інформує [HAC of Ukraine informs ...]. Sotsiologiya: teoriya, metody, marketing – Sociology: theory, methods, marketing, 2000, № 1, pp. 189–190 [in Ukrainian]

5. VAK Ukrainy informue [HAC of Ukraine informs ...]. Sotsiologiya: teoriya, metody, marketing – Sociology: theory, methods, marketing, № 1, pp. 194–195 [in Ukrainian]
6. VAK Ukrainy informue [HAC of Ukraine informs ...]. Sotsiologiya: teoriya, metody, marketing – Sociology: theory, methods, marketing, 2002, № 1, pp. 217–218 [in Ukrainian]
7. VAK Ukrainy informue [HAC of Ukraine informs ...]. Sotsiologiya: teoriya, metody, marketing – Sociology: theory, methods, marketing, 2003, № 1, pp. 196–197 [in Ukrainian]
8. VAK Ukrainy informue [HAC of Ukraine informs ...]. Sotsiologiya: teoriya, metody, marketing – Sociology: theory, methods, marketing, 2004, № 1, pp. 190–191 [in Ukrainian]
9. VAK Ukrainy informue [HAC of Ukraine informs ...]. Sotsiologiya: teoriya, metody, marketing – Sociology: theory, methods, marketing, 2005, № 1, pp. 207–208 [in Ukrainian]
10. VAK Ukrainy informue [HAC of Ukraine informs ...]. Sotsiologiya: teoriya, metody, marketing – Sociology: theory, methods, marketing, 2006, № 1, pp. 208–210 [in Ukrainian]
11. VAK Ukrainy informue [HAC of Ukraine informs ...]. Sotsiologiya: teoriya, metody, marketing – Sociology: theory, methods, marketing, 2007, № 1, pp. 201–202 [in Ukrainian]
12. VAK Ukrainy informue [HAC of Ukraine informs ...]. Sotsiologiya: teoriya, metody, marketing – Sociology: theory, methods, marketing, 2008, № 1, pp. 244–246 [in Ukrainian]
13. VAK Ukrainy informue [HAC of Ukraine informs ...]. Sotsiologiya: teoriya, metody, marketing – Sociology: theory, methods, marketing, 2009, № 1, pp. 204–206 [in Ukrainian]
14. VAK Ukrainy informue [HAC of Ukraine informs ...]. Sotsiologiya: teoriya, metody, marketing – Sociology: theory, methods, marketing, 2010, № 1, pp. 216–218 [in Ukrainian]
15. VAK Ukrainy informue [HAC of Ukraine informs ...]. Sotsiologiya: teoriya, metody, marketing – Sociology: theory, methods, marketing, 2011, № 1, pp. 175–178 [in Ukrainian]
16. VAK Ukrainy informue [HAC of Ukraine informs ...]. Sotsiologiya: teoriya, metody, marketing – Sociology: theory, methods, marketing, 2012, № 1, pp. 181–183 [in Ukrainian]
17. VAK Ukrainy informue [HAC of Ukraine informs ...]. Sotsiologiya: teoriya, metody, marketing – Sociology: theory, methods, marketing, 2013, № 1, pp. 182–184 [in Ukrainian]
18. Perelik spetsial'nostei, za yakymy provodyat'sya zakhyst dysertatsii na zdobuttya naukovykh stupeniv kandydata nauk i doktora nauk, prysudzhennya naukovykh stupeniv i prysvoennya vchenykh zvan' (zatverdzhenyi nakazom Vyshchoi atestatsiinoi komisii Ukrainy vid 23.06.2005 № 377 [The list of specialties recommended for the dissertation defense for obtaining of scientific degrees of candidate of sciences and doctor of sciences; for awarding of academic ranks (approved by the Higher attestation Commission of Ukraine dated 23.06.2005, № 377)]. Byuleten' Vyshchoi atestatsiinoi komisii Ukrainy, 2005, № 9, pp. 3–18 [in Ukrainian]
19. *Moir A., Jessel D.* Brain sex: the difference between men and woman. New York, Delta; Reissue edition, 1992, 256 p.

Отримано 09.04.14

Резник А.С., д-р, социол. наук, ведущий научный сотрудник отдела социальной психологии Института социологии НАН Украины

ТЕМАТИКА КАНДИДАТСКИХ И ДОКТОРСКИХ ДИССЕРТАЦИЙ
ПО СОЦИОЛОГИИ В УКРАИНЕ (1990–2013)

В статье проанализирована тематика кандидатских и докторских работ по социологии в Украине с 1990 г. по 2013 г. Эмпирические данные сформированы на основании 597 авторефератов диссертаций, защищенных за данный период. Тематика диссертаций преимущественно сосредоточена на проблемах социальных трансформаций в украинском обществе. В анализе принимались во внимание пол диссертанта, его ученая степень, дата и место защиты.

Ключевые слова: украинская социология, тематика защищенных диссертаций, ученая степень.

Reznik O.S., Dr. Habil (Sociology), leading research scientist of the Social psychology department, Institute of sociology NAS of Ukraine

SUBJECT MATTER OF CANDIDATE OF SCIENCE AND
DOCTORAL DISSERTATIONS IN SOCIOLOGY IN UKRAINE (1990–2013)

The paper dwells upon subject matter of the topics of Candidate of science and Doctoral dissertations in Sociology in Ukraine from 1990 to 2013. Empirical data is generated based on 597 abstracts of defended dissertations during this period. Dissertations subject matter is mainly focused on the issue of social transformation in Ukrainian society. The analysis took into account following indicators: gender, scientific degree, date and place of the defense.

Keywords: Ukrainian Sociology, topics of dissertation distribution, scientific degree.